

Urmu-Türkün ilk beşiyi - sevgi ocağı

(əvvəli 2, 3 və 4 fevral tarixli saylarımızda)

Xosrov Bərişanın "Duzlu gəlinim" şeirində də motiv eynidir, amma yanaşma tərzii fərqli səpkidedi... Şeiri oxuyur və şahid olursan ki, Urmunun real durumu hər bir qələm sahibi kimi, gənc şair Xosrovu da düşündürməyə bilmiş. "Ey səni özgə özgəyə pay verən", - deməklə tarixə ekskurs edən gənc şair "Paydan pay olmaz" atalar sözünü xatırlayaraq Türkmənçay müqaviləsilə iki imperiya - Rusiya ilə İran arasında pay-pürüş edilən, "özgənin özgəyə pay verdiyi" gözəlin cəhənnəmə məhkumluğuna, məhv edilməsinə üzlülür. Onun kədəri misralara hopur, duzluluğu duzlaşa dönüşən, ahının burulğanında bir yanın, bir gələcək dağılan, yeni sabahı məhv edilən Urmunun-doğmasının, əzizinin, var-yoxunun düşüüyü çarəsiz duruma yanib-yaxılır:

Ey səni özgə özgəyə pay verən

Damo bəzək duzlu gəlinim;

Gözlərin göm-göy bir dəniz...

O (Bu) yenələnən heçlaqda

Gərdəyə girəcəksən!

"Sevğilsiz ögəy bir dul kimi korlanacağına, hətta turşuyacağına" üzülən və obrazlı təhkiyə sərgiləyən, "şeir dediyini silahsız bir fədayi çerikə" bənzədən şair "Adını Urmu qoyduğu Sevğilini qurtarmaq" - fədakarlığına da hazırdır, təkii "bağrı çatlamış...", "qəbir gözlü gözəli", Urmusu-sevğilisi ölümdən qurtulsun... Əgər qurtulmazsa, "şeirinin gəmisii kapitansız qalacaq", düşüncə dalğaları "dodu-dodu dolanacaq..." Xosrovun...

Nəhayət, "Duzlu gəlinim" şeirinin son misralarında Xosrovun apardığı orijinal paralellik-canlı metafora və tragedik açıqlama xəncər tək birbaşə üreyə saplanır: "Sevişmək artıq yasaqdır. Gəlinlik var, gəlin yox!!!!".

Urmu gölüne bu dərəcədə həssas münasibətin, şəhinə neçə-neçə şeir və poemaların həsr edilməsinin təsadüfi xarakter daşmadığı son illərin elmi axtarılarında bir daha öz təsdiqini tapdı. Arxeoloji qazıntıları zamanı Urmu gölünün sahilində yerləşən Urmıya şəhərinin kənarındakı Həsənli qəbiristanlığında toplu məzarların aşkar edilməsi 1918-ci ildə erməni cəlladlarının 150 mindən çox Azərbaycan türkünə qətlə yetirməsini əyani olaraq aşkara çıxardı. Tarixi faktları təsdiqləyir ki, Azərbaycan türklərinin qanuni ata-baba torpaqlarını zəbt edərək burada "əzəmətli" Ermənistan yaratmaq istəyən dağıdıcı, vəhşi xislətli ermənilərin türklərə qarşı soyqırım əməliyyatı İrəvan, Göyçə və Zəngəzurda başlasada, Azərbaycanın nə Quzeyindən, nə də Güneyindən yan keçməmişdi. "Həmin qanlı olayların izləri Dağlıq Qarabağa qarşı ermənilərin qətl və qarətlərlə dolu yürüşləri, bugünkü olaylarla təzələnməmişdi.

Urmiyanın və Urmu gölü hadisələrinin Güney Azərbaycan ədəbiyyatında bədii təəcəssümü...

1918-ci ildə türklərə qarşı ermənilərin Qərbi Azərbaycanda İrəvandan əlavə, 211 yaşayış məntəqəsində törətdiyi soyqırımda 300 min nəfər soydaşımız qətlə yetirilmişdir, Güney Azərbaycanda tək-cə Urmu və Səlməsda şəhid olanların sayı 130-150 min nəfər arasında göstərilir".

1946-cı ilin dekabrında, yeni Milli Hökumət süquta uğradıldıqdan sonra, Şah qoşunları və Rza şah Pəhləvinin xarici havadarları tərəfindən: "Cənubi Azərbaycan torpağı qan dəyrisinə qərq edilmişdi. Öldürülənlər şəhər küçələrində o qədər çox idi ki, yollardan keçmək mümkün deyildi. Demokratların cənazələrini doğrayaraq arabalara yığıb, küçələrdə gəzdirir, kəşik başlarını nizəyə taxaraq ətrafında dövrə vurub oynayırdılar. Onların arvadlarını, uşaqlarını diri-diri su quyularına, yanar təndirə atırdılar.

Gözlərini çıxarıb, qulaqlarını kəsir, bədənlərinə dağ basır, qızlarını soyundurub küçələrə gəzdirirdilər. Canlı insan bədənlərindən tonqal düzəldirdilər, onları daş-qalaq edir, atın quyruğuna bağlayır, 60-70 yaşlı qocaları peyin arabalarına qoşaraq küçə-küçə gəzdirir, yoldan ötənləri onların üzünə tüpürməyə vadar edirdilər. Bütün bu təhqirlərə xalqın mərd oğul və qızları mətənətlə dözüür, ruhdan düşmək nə olduğunu bilmirdilər.

Urmiyədə ADF-nin üzvü Bəhrəm Nəbi öldürülərkən Azərbaycan himnini, 70 yaşlı Nurullaxan Yeqani isə Səttarxana həsr edilmiş şeiri oxuya-oxuya həlak olmuşdur. Azərbaycan xalq qoşunları Marağa qarnizonun polkovnikii Qulu Sübhii ölümünü bir qəhrəman kimi qarşıladı. Urmiyə fədailərinin başçısı Azad Vətən vəhşicəsinə öldürülməzdən qabaq ona tutduğu yoldan dönmək, yeni düşməni tərəfə keçmək təklif olunarkən cavabında: "Nə danışırsınız, bişərəflər! Söyüd budaqlarını ikiqat əymək olar, qocaman çinar isə sınar, əyilməz" demişdir.

Əlbəttə, bu qanlı hadisələrə, çarəsi hələ də tapılmayan milli dərədlər və dərdi mətənətlə, dözümlə çəkən Vətən oğul və qızlarının şücaətii, zaman-zaman ulu yurdun istilalara, haqsız hücumlara və əhalinin kütləvi soyqırımına məruz qalmasına şahid olan şairlər də öz növbəsində bu mövzuya dönə-dönə üz tutmağa, özlərini bədii sözün gücü ilə ovutmağa ehtiyac duymuşlar.

(davamii növbətii saylarımızda)

Esmira FUAD,

filologiyaa elmləri doktoru.